

Guia del professorat

David Martí

Manola Roig

Rosa Roig

Pilar Sánchez Alcaide

Adaptació musical: Estela Mira Benedito i Conrado Gallent Falcó

El passeig dels **Animals** de séquia

1. Presentació

"No hi ha cosa que no pugui explicar-se amb un conte..."

"Sé de què parlar. Parlar d'una terra que m'alimenta i per la qual circulo a diari..."

Emili Piera

Séquia el Canal.

És necessari que ens sentim part del territori on hem nascut i vivim, però per a fer-ho, les nostres emocions també s'han de lligar al paisatge i a les criatures que l'habituen. Conèixer quin sentit té la xarxa de séquies que envolta Sueca, com es va crear i per què, recórrer el Xúquer al seu pas prop de la ciutat, i recordar quin va ser el nostre origen pot ajudar-nos i divertir-nos.

Les possibilitats que presentem per treballar el territori i convertir-lo en emoció són ben diverses: un llibre de rondalles per llegir en veu alta; una proposta de passeig a peu, amb bicicleta o microbús pels noranta-sis quilòmetres quadrats del terme; un dossier fotogràfic amb tots els elements rellevants de la nostra proposta literària; un vocabulari; un recull de textos breus on s'expliquen fets històrics que il·lustren el que mostrem; una proposta d'activitats recollides sota el nom de "Quadern de l'alumnat".

Cada part pot ser usada per a alumnat d'infantil o de primària i pot treballar-se des de diferents àrees o assignatures: llegir, escriure, dibuixar, crear, usar les noves tecnologies per a investigar o les mans per a modelar; recórrer amb els peus, els ulls o la imaginació el territori de les séquies... Tot pot ajudar a veure el paisatge amb els ulls de la innocència, a estimar-lo i respectar-lo.

Els materials que presentem permeten que cada persona trie el seu propi projecte, i l'adequa a les possibilitats de la seua àrea, nivell, assignatura o objectiu de treball.

A. Per què és Sueca una ciutat de séquies?

"El terme de Sueca s'ha creat gràcies als aterraments de la séquia Major, que, primitivament, desembocava, fent ús del sequial, directament a l'Albufera, possiblement a l'indret conegut com el Garrofi..."

Fermí Cortés

Una **séquia**, (de l'àrab *saqiya*) és una excavació llarga i estreta que té la funció de conduir l'aigua dels llocs de captació (rius, torrents, pous, basses, etc.) fins a les poblacions o camps de conreu. Les séquies de reg formen xarxes complexes, de manera que sempre hi ha una *séquia mare o major*, que és la que pren directament l'aigua del seu lloc d'origen. Les *séquies filles* (també anomenades *filloles* o *ramals*) són de caràcter secundari perquè els seus cabals procedeixen de la séquia principal.

Pels 93 km quadrats del terme de Sueca, corren 26 filloles que beuen de la séquia Major, nascuda directament del riu Xúquer, el Devastador, al llarg d'11 km. Els caixers de les séquies han modelat el paisatge suecà des de sempre i han convertit l'aigua en una font de riquesa i en una part indestriable del nostre territori. Com el riu, la mar i el muntanyàs.

Riu Xúquer, el Devastador.

I per què les séquies s'han de protegir?

Les séquies són una part fonamental i estructural del territori i tarannà de la nostra ciutat, ens han alimentat, han amagat els nostres animals, han fet créixer les nostres plantes i arbres, també les nostres rondalles i llegendes, han creat el nostre paisatge. Si el riu, les séquies o les assuts desapareixen, nosaltres també ho farem. Per això la xarxa de séquies i l'Assut de Sueca, s'haurien de declarar Bé d'Interés Cultural Immaterial.

Voleu ajudar-nos a aconseguir-ho?

Veniu amb nosaltres i descobrirem el punt on el riu es fa séquia, i corre per amagar-se en la ciutat. Buscarem els animals de séquia i vos contarem les llegendes de la terra d'arròs i del Cabeçol de Na Molins, també coneixereu ma iaia la Blanca, i el Guardià de les Séquies. Jugarem amb les rodes dels molins, gratarem prop dels joncs i dels caixers; escoltarem com brolla l'aigua de l'ullal i corre cap al lluent; amb les mans construirem muntanyàs i perdrem l'aigua dolça quan es trobe en la gola amb la mar, al Perelló. I imaginarem com era el riu quan es podia navegar pel seu llit.

B. De passeig amb els animals de séquia

"L'entramada constel·lació –séquies, sènies, assuts, tandes, partidors, molins..."

Thomas F. Glick

Si ja heu llegit o vos han contat les rondalles dels *Animals de séquia* podeu començar amb nosaltres una visita, real o imaginària, al món de les séquies, de la marjal, del riu Xúquer i de l'Albufera. Una visita feta amb els ulls de la realitat i els de la fantasia, perquè amb quatre ulls vorem més que amb només dos, i els carrers, els pous, les muralles, els ponts de ferro, les pedres de molí, els camins i les séquies adquiriran una nova dimensió: la del paisatge convertit en emoció. Per a nosaltres el treball dels nostres avantpassats i la transformació que amb la xarxa de séquies s'ha produït en el territori és un símbol que s'ha de conèixer, estimar i conservar.

Camí del Sitan.

Passeig 1: Les séquies als carrers de la ciutat

Passeig a peu

Lloc d'eixida: Plaça de l'Ajuntament

Lloc de finalització: Espai Fuster, c/ Sant Josep

1. El museu de les séquies:

Visita als mapes del terme de Sueca que dibuixà Antonio Carrasquer, el Guardià de les Séquies en les rondalles, que estan en la Càmera Agrària del c/ Cullera

2. El rastre de les séquies a la ciutat: passeig urbà, pels carrers

C/ La Punta-Cano del Garrofi, Albufera

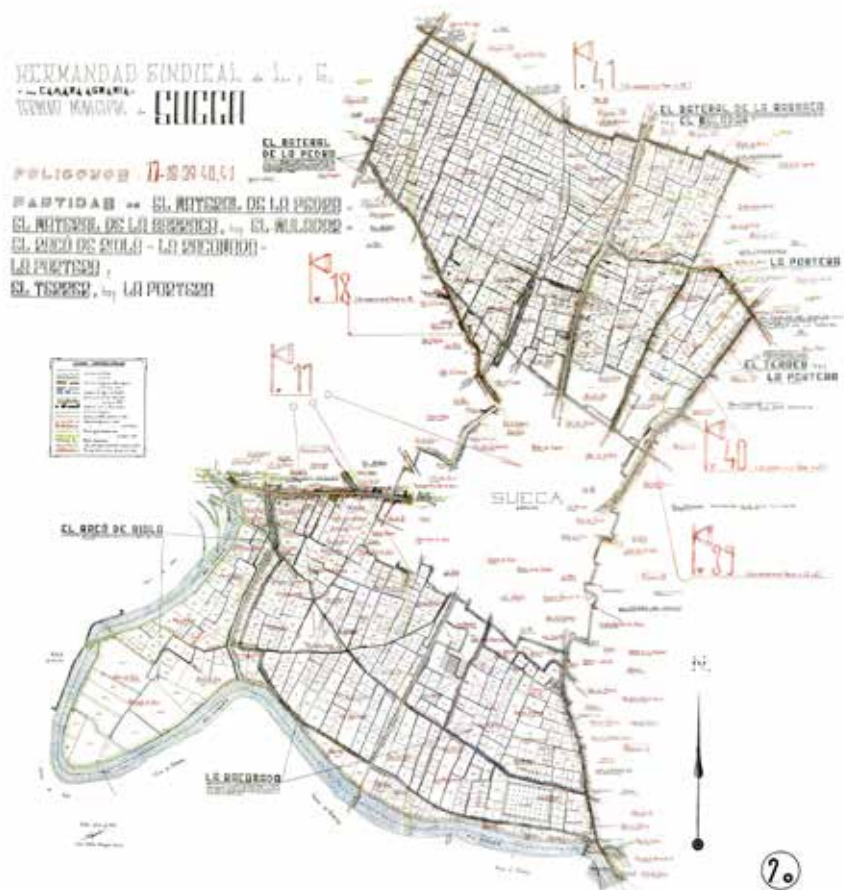
C/ Sequial, el barranc, l'origen de la séquia Major, camí Utxana

C/ Pou, els pous a Sueca, el carrer del pou de les Vinyes

C/ Fillola: séquies i filloles

Casa Fuster: visita d'un pou autèntic

3. Les séquies antigues: imatges antigues de les séquies Fons de López-Egea

Plànol dibuixat per Antoni Carrasquer.

Càmera agrària.

Carrer de la Punta.

Cano del Garrofi.

Carrer del Sequial.

Carrer del Pou.

Pou de casa Fuster.

Passeig 2: Els molins d'arròs i l'aigua de les séquies

Passeig a peu

Lloc d'eixida: jardí del Sequial

Lloc de finalització:

Opció 1: pou del Convent dels Franciscans

Opció 2: Biblioteca Municipal

Opcional: visita a l'Arxiu Municipal de Sueca

Opcional: visita a la Biblioteca Municipal

1. Visita a les restes de la maquinària del molí arrosser de Marco
2. Visita a les restes de la Muralla
3. Visita al Sequial, en el tram de la ciutat
4. Visita a l'Almenara
5. Visita al pou de l'antic convent dels Franciscans
6. Visita a l'Arxiu Municipal: fons històric dels plànols de séquies (Opcional)
7. Visita al molí arrosser i al molí fariner, actual Biblioteca Municipal, del Passiego

Roda del molí arrosser de Marco.

El Sequial, en el tram de la ciutat.

Restes de la Muralla.

L'Almenara.

Molí arrosser del Passiego.

Molí fariner del Passiego.

Pou del claustre del convent dels Franciscans.

Passeig 3: On el riu es fa séquia: el Xúquer i els Canos

Passeig a peu i amb autobús

Punt d'eixida: Els Canos

Punt d'acabament: L'ermita de Sant Roc

- 1. El riu es fa séquia:** visita al naixement de la séquia Major, Múzquiz, sequieta Nova i Campanar.
- 2. El riu té cordó:** passeig pel Cordó del Xúquer, fins a l'Assut. Visitem el naixement i el cano de la séquia dels Quatre Pobles.
- 3. L'Assut del riu:** visita a l'Assut de Sueca i la casa de l'Arener.
- 4. El camí al molí de Múzquiz:** visitem el pont de Ferro sobre el Xúquer, la séquia de Múzquiz, la pedra del molí de Múzquiz i l'ermita de Sant Roc.

Naixement de la séquia Major, des del riu.

Cano de la séquia dels Quatre Pobles.

Assut de Sueca.

El pont de Ferro i el riu Xúquer.

Caixer de la séquia de Múzquiz.

Pedra del molí de Múzquiz.

Ermita de Sant Roc.

3. Què hem de saber sobre les séquies?

"La configuració del terme municipal de la universitat de Sueca és un dels més interessants del País Valencià. Originàriament el seu territori era molt difús i es reduïa a la faixa de terres que formava la mota del riu Xúquer, la resta de les terres eren aiguamolls, marjals i la mateixa Albufera."

Francesc Torres Faus

Introducció

Jaume I va donar Sueca abans de conquerir-la a l'Orde de l'Hospital, després es va negar a complir la promesa. Finalment el rei es quedà el castell de Cullera i va cedir les alqueries a l'Ordre.

Anys més tard, Jaume II, el Just, fill de Pere el Gran i Constança de Sicília, va crear l'Ordre de Montesa que heretà els béns de l'antiga Ordre de l'Hospital. Així va ser com Sueca passà a ser propietat de Montesa l'11 d'agost de 1319.

Segons Antoni Furió, el territori de Sueca ocupava en el segle XIII una superfície de 25 km², en canvi ara mateix la seua superfície és de 93.440 km². L'extensió de terra conreada era de 7.927 fanecades l'any 1245 que en l'any 1970 s'havien convertit en 102.264.

Els límits de l'Albufera i el Perelló

Durant els segles XVI i XVII "els límits de les aigües de l'Albufera reculen a favor del terme suecà".

Felip IV va expedir un privilegi el 24 de març de 1657 mitjançant el qual "el rei concedia a l'Ordre de Montesa totes les terres que el retrocés de l'Albufera havia secat, tant si estaven establertes com si no. El 7 de juny es van col·locar els mollons des de "l'alter del Clot, partió dels termes de Sueca i Cullera, fins a la Raconada o Punta del Moro, lloc pertanyent a la Llonga, límit dels termes de Sollana i Sueca".

En el segle XIX es produí l'última gran modificació del terme que va consistir en agregar les terres de la frontera de l'Albufera, que pertanyien al Reial Patrimoni. El 1836 les terres cultivades de la frontera de l'Albufera sumaven 31.123 fanecades, les quals pertanyien al Reial Patrimoni.

L'extensió de les terres a Russafa era de 4.385,5 fanecades i a Sueca, de 12.0007,25. Aquestes terres de frontera passaren a formar part dels termes dels municipis fronterers a partir de 1843.

Sueca i Russafa pledejaren per dues partides: la de Mielles i la Loteria, en la frontera sud de l'Albufera. La Diputació va resoldre el conflicte a favor de Sueca. Russafa va seguir exigint contribució a les barraques del Perelló i Sueca ho denuncià davant la Diputació.

Russafa, que no baixava del burro contestà als requeriments de l'autoritat que estava conforme que les barraques del Perelló pertanyeren a Sueca, però que "*no la desembocadura de la Albufera al mar titulada Perelló, pues hasta la raya del agua inclusive corresponde a Russafa y desde la raya o dígase la tierra firme con las barracas a Sueca*". Sueca va contestar que la gola del Perelló era la divisòria natural dels dos termes, i per tant les seues aigües eren comunes als dos pobles. La Comissió Provincial va dictaminar el 27 de juny de 1856 que la proposta més justa era la de Sueca i que les aigües de la gola del Perelló foren comunes.

EL QUE DIUEN LES FONTS

Camins de Sueca

“Tant és Sueca un campament de llauradors, que en els documents no es parla de carrers sinó de camins i tot el nucli urbà ve establert en els següents viaris: camí de Cullera, camí de la Punta, camí dels Magraners, camí del Sequial, camí d’Onxana, camí del Pou del reg de les vinyes...”

Fermí Cortés

Séquia de Múzquiz

El disseny de la séquia i establiment de Miguel de Múzquiz –comte de Gausa i ministre d’Hisenda entre 1766 i 1785– dibuixat al novembre de 1775, és el més valuós dels plànols conservats a l’AMS. Al document es descriuen les terres que Múzquiz, mitjançant algunes operacions especuladores, establí a mitjan segle XVIII a les partides del Pla, les Mahomes i el Clot de Minyana, al terme de Sueca. poc temps després –el 1764–, s’enllestí un canal –la séquia de Múzquiz–, per tal de fer arribar les aigües de reg.

(Un veí de sueca va actuar de testaferra del ministre, que es va convertir en el principal terratinent de l’Albufera).

Carles Sanchis Ibor, el plànol de l’establiment de Múzquiz

El riu Xúquer, el devastador

“A 1700 metres d’alçada, de les serres que separen Conca i Terol, brolla la meua deu. És un doll d’aigua cristal·lina que corre per les muntanyes i que drena cap a la vessant de l’est. El rierol solca els passos baixos de la terra, recull cabal de conques i tributaris, i aviat es converteix en un riu que davalla amb paciència cap a la seua mare: la mar Mediterrània.

La meua desfilada per la terra és una cavalcada de gairebé cinc-cents quilòmetres, en la qual travesse des de congostos fins a marjals. Les meues aigües banyen coves de pedra i planures d’argila; erosionen la calç, la roca i el guix; mullen la sorra i els canyars; reguen l’horta i el secà.

De vegades em precipite per torrenteres, de vegades m’adorm al revolt lent dels meandres, però sempre avance, a tocar dels pobles, a la vora dels molins i les alqueries, per sota dels ponts que van bastir els romans i els àrabs.

Al llarg del temps m’han intentat contenir els assuts i els pantants, les preses i els cordons. Perquè la meua força és temuda, em van batejar els àrabs amb el nom de Xúquer, que vol dir *devastador* o *destructor*. I és que a la Ribera, quan la pluja es desferma a la tardor, m’engreix i em desboque de forma incontrolable.

Però el meu nom no us ha de fer por. Perquè jo sóc el riu, jo abeure les criatures i done el verd a la terra.”

Ulises Pistolo Eliza

El sequier major, el mustassaf i el paler

“El sequier (major) posseïa les claus del *cano*, de les filloles i partidors; era per tant l’encarregat d’obrir i tancar les aigües al seu temps, de distribuir-les en torns i tandes, de vigilar el reg, de regar els camps dels hereters absents... de castigar les infraccions,

d'evitar la solsida de les séquies, de procurar la seua neteja o escuratge periòdicament, de proveir d'eines els jornalers que hi acomplien aquesta tasca, etc... El càrrec tenia una periodicitat anual.

Antoni Furió

“...el col·lector de *sequiatge*... era nomenat al mateix temps que el sequier i havia de confeccionar el llibre de la col·lecta d'aqueix any, bé basant-se en els padrons de sequiatge preexistents, bé *soguejant* les terres no inscrites... (per a fer-ho)... s'hi desplaçava a les distintes partides del terme per inscriure les heretats... En la retribució del salari d'aquests col·lectors o mustassafs se'ns precisa la tasca que han d'acomplir:... *mirar, examinar e reconéixer braçals, filloles, terres d'horta, terra de saladar e forta horta, per veure quals han de regar, quals no deuen regar, quals han de pagar a regons, quals han de pagar a sequiatge.*”

Antoni Furió

“La feina... consistia fonamentalment en l'escuratge de les séquies, és a dir, traure el fang o tarquim i amuntegar-lo als marges. Treballaven amb pales, d'ací que normalment se'ls anomenen *palers* o *palafanguers*.

Antoni Furió

6. VOCABULARI Animals de séquia

INDRETS

Assut de Cullera
Braçal de la Hueta
Cabeçol de Na Molins
Camí de les Egües
Camí dels Conquets
Canal de la Reina
Carrer de la Punta
Casa dels Catalans
El Campanar
El Garrofi
Illa de Malta
Illa del Llop
Illa del Penjat
La Muralla
Les Germanetes
Molí de Matada
Montes Universales
Pedra del Moltó
Quaranta Pams
Reguerot dels Dotze Sous
Séquia d'Utxana
Séquia de la Malva
Séquia dels Tres Garrofers
Séquia Major
Sequiol del Capellà
Serra de Cullera
Terra de Cop
Terra de Matada
Terra Fresca
Turó de San Felipe
Ullal d'Almansa

EL RIU

Albufera
Aigua
Aiguamoll
Almenara
Assut
Braçal
Caixer
Camí
Els Ullals
Escorrentia
Fillola

Font
Marjal
Molí
Partidor
Pont de Ferro
Pou
Roda de molí
Sénia
Séquia
Sequiol
Tanda
Xúquer

ANIMALS

Agró
Ànecs
Bequeruda
Caragols
Collverd
Granota
Parotets
Polleta d'aigua
Raboses
Rates
Rates penades
Teuladins

PLANTES

Àlber
Alfabegueta
Aliacrà d'aigua
Arròs
Asprella pudenta
Borró/senill
Bova
Cabell de serp
Canyes
Capellet
Eucaliptus
Figuera
Garrofera
Joncs
Llenguadoca
Llimac
Morera

Nesprer
Olivera
Plàtan
Tamariu
Taronger
Vinya
Xiprer

PERSONATGES

Caminant
Dones d'aigua
El Guardià de les Séquies
Ermitana
L'Home del Sac
Ma iaia la Blanca
Mustassaf
Paler
Sequier

ANIMALS DE SÉQUIA

Alacranc
Dits de pedra
Dosidós
Iolflic
Llenguadolça
Patilusa
Siquesí
Sitan
Tocatoca
Unglanegra

ANIMALS DE CANYAR

Ximponetes
Xinoxano
Xiximerlis

Arranjament- LA PATILUSA

Estela Mira, Conrado Gallent

Allegretto

The musical score is arranged in three systems. The first system features two staves for Alto Recorder. The top staff contains a melodic line with eighth-note patterns and rests, while the bottom staff is mostly silent with a few notes at the end. The second system consists of two staves for A. Rec., both playing a rhythmic eighth-note accompaniment. The third system also has two staves for A. Rec., continuing the accompaniment. The score is written in 4/4 time and includes dynamic markings like *mf* and *f*.

Arranjament- IOLFLIC

Estela Mira, Conrado Gallent

Moderato

Alto Recorder

A. Rec.

The image shows two staves of musical notation for Alto Recorder. The top staff is labeled 'Alto Recorder' and 'Moderato'. It contains a single line of music with a treble clef, starting with a quarter rest, followed by a series of eighth and quarter notes, and ending with a quarter rest. The bottom staff is labeled 'A. Rec.' and starts with a treble clef and a first ending bracket over the first two measures. The rest of the staff contains a sequence of eighth and quarter notes, ending with a double bar line.